

KOLIŠČARSKI PES in njegova prehrana

lobanja z Maharskega prekopu, domnevno namerno razbita zaradi dostopanja do možganov

Približno 1,5 do 2 m globoko v barjanskih tleh, prepojenih z vodo, ilovnatih in še vedno prekritih s (sicer tanko) plastjo šote, v bližini vasi Kamnik pod Krimom in Preserje v Občini Brezovica smo v prazgodovinskih, koliščarskih plasteh naleteli na bogate arheobotanične in arheozoološke najdbe, ki pričajo tako o nekdanjem rastlinstvu in živalstvu kot tudi o nekdanjem človekovemu odnosu do narave (Velušček s sod. 2018).

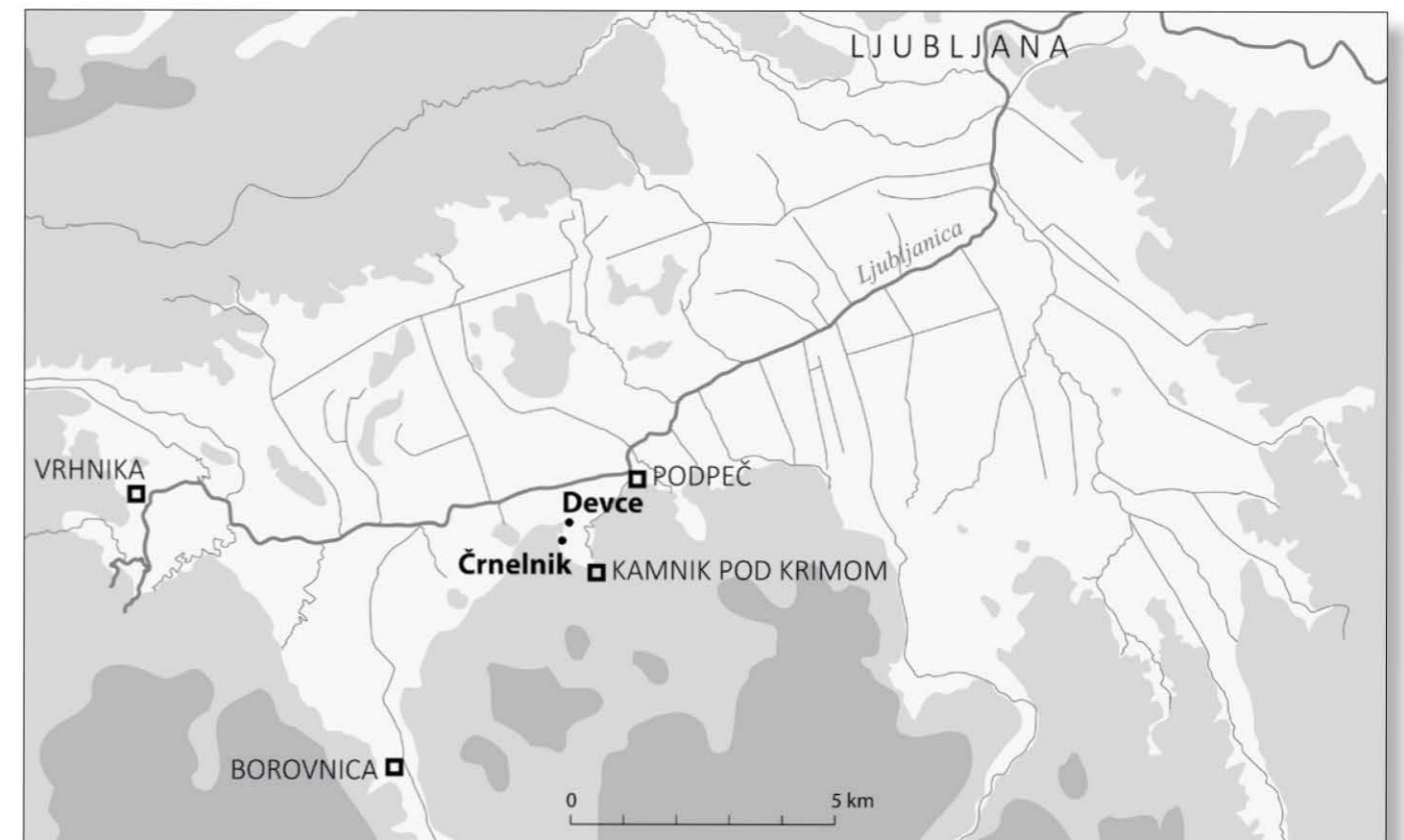
Dr. Tjaša TOLAR, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo
Dr. Borut TOŠKAN, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo

Organsko bogato blatno barjansko zemljo iz kulturne plasti, ki so jo zapustili koliščarji, je treba nežno mokro presejati skozi sita z najmanjšim premerom por 0,355 mm. Na sitih se tako ujamejo tudi najmanjši ostanki, kot so denimo semena zelišč in drobne koščice malih sesalcev, dvoživk, plazilcev in rib, ki jih je vse treba prebrati, prešteti in ugotoviti, kateri rastlinski ali živalski vrsti pripadajo.

Ljubljansko barje, označeni najdišči: Črnelnik in Devce.

Izkopno polje na najdišču Črnelnik.

Ostanki rastlin

Poleg običajnih ostankov (semen, plodov) nabiranih (robida, malina, volčje jabolko, divja vinska trta, leska, bezeg, rumeni in rdeči dren, hrast, jagodnjak, bela omela, iglice jelke, odlomki listov orlove praproti in skorje dreves), kulturnih (ječmen, dvo-zrna pšenica, lan, oljna ogrščica), plevelnih

(bela metlika, dresen, žitna stoklasa) in ob-/jezerskih (npr. dristavec, klasasti rmanec, rumeni blatnik, beli lokvanj, velika podvodnica, vodni orešek, navadna rezika, jezerski biček, ježek, šaš, hostni slakovec, plazeči skrečnik) rastlin smo v kulturni plasti kolišča Črnelnik naleteli tudi na nekaj posebnih najdb, ki smo jih natančneje analizirali.

Nežno mokro sejanje skozi sita.

Prebiranje organskih ostankov s pomočjo lupe.

Organski ostanki pod stereolupo. Foto: Aleš Tolar, Tjaša Tolar.

Odkrili smo večje količine gozdnega mahu dveh vrst (*Neckera crispa* in *Anomodon viticulosus*), ki uspevata na skalnatih površinah dinarskih gozdov, kar priča, da so ga koliščarji tam nabirali in prinašali v naselbino ob jezeru. Mah je vsestransko uporaben, denimo kot surovina za mašenje razpok v lesenih čolnih in kolibah, za izdelavo podplatov, razmaščevanje posod, zavijanje hrane, pa tudi kot higienski pripomoček.

Zanimiva je tudi najdba lesne gobe, najverjetneje bukove kresilke (*Fomes fomentarius*), ki, kot že ime pove, raste na propadajočih ali poškodovanih bukovih deblih. Uporabna je za marsikaj, zlasti za netenje ognja in kajenje (oz. ustvarjanje dima, kar med drugim odganja mrčes), pa tudi za oskrbo ran in celo za izdelovanje tkanin oz. »veganskega« usnja.

Živalski ostanki

Zbir skoraj dvesto živalskih ostankov s Črnelnika vključuje ostanke najmanj 14 vrst sesalcev, ob tem pa še posamezne ptičje in ribje kosti. Najbolje so zastopani jelen, srna in divji prašič, kar dokazuje velik pomen lova pri oskrbi z mesom. O tem priča tudi odkritje posameznih kosti pragoveda in/

Odlomek bukove kresilke s kolišča Črnelnik (levo) in recentna bukova kresilka (desno). Foto: Tjaša Tolar.

Spodnja čeljustnica s Črnelnika s sledmi urezov, nastalih med razkosavanjem. Foto: Tomaž Lauko, Dragutin Valoh.

ali evropskega bizona. Divjačina je bila še posebej dragocena v zimskih in zgodnjepomladnih mesecih. Takrat so namreč zaloge mesa jeseni zaklanih domačih živali že povečini pošle, pomladna obnova čred pa se še ni začela. Lov je ob tem zagotavljal tudi dostop do rogovja, ki je služilo kot dragocena surovina za izdelavo raznovrstnega orodja, in krzna. Med živalskimi ostanki s Črnelnika so namreč zastopani tudi bober, jazbec, lisica, volk in medved. Od domačih živali je treba poudariti prisotnost goveda in drobnice, ki so ju koliščarji bržčas že izkoriščali tudi kot vir mleka.

Psu je bilo pripisanih šest kosti, kar dokazuje, da so bile v prazgodovinskih koliščarskih skupnostih te živali razmeroma maloštevilne. Človek je najbrž izkoriščal njihovo naravno prisotno čuječnost kot pomoč pri zaščiti čred, pred napadi zveri in pri lovu, z njihovo načrtno vzrejo pa se – domnevno – ni ukvarjal. Odkritje posameznih primerkov pasjih kosti s sledmi človekovih dejavnosti dokazuje, da so koliščarji meso teh živali občasno tudi zaužili, kar naj bi imelo po nekaterih razlagah obredni značaj. S tem v zvezi je zanimivo, da so med šestimi pasjimi kostmi s Črnelnika zastopane kar tri spodnje čeljustnice, ki so pripadale trem različnim živalim. Na eni izmed njih so prisotne sledi razkosavanja.

Pasji koproilit

Daleč najzanimivejša pa je najdba v celoti ohranjenega pasjega (arheo)iztrebka, ki mu v strokovnem jeziku pravimo koproilit.

Koproilit je bil črno-rjave barve, mokro konzerviran in zelo kompakten. V dolžino je meril 6 cm, v širino pa od 2 do 3 cm. Glede na velikost bi lahko iztrebek pripisali psu srednje do nižje rasti, zagotovo manjše od

Pasji koproilit s kolišča Črnelnik. Foto: Dragutin Valoh.

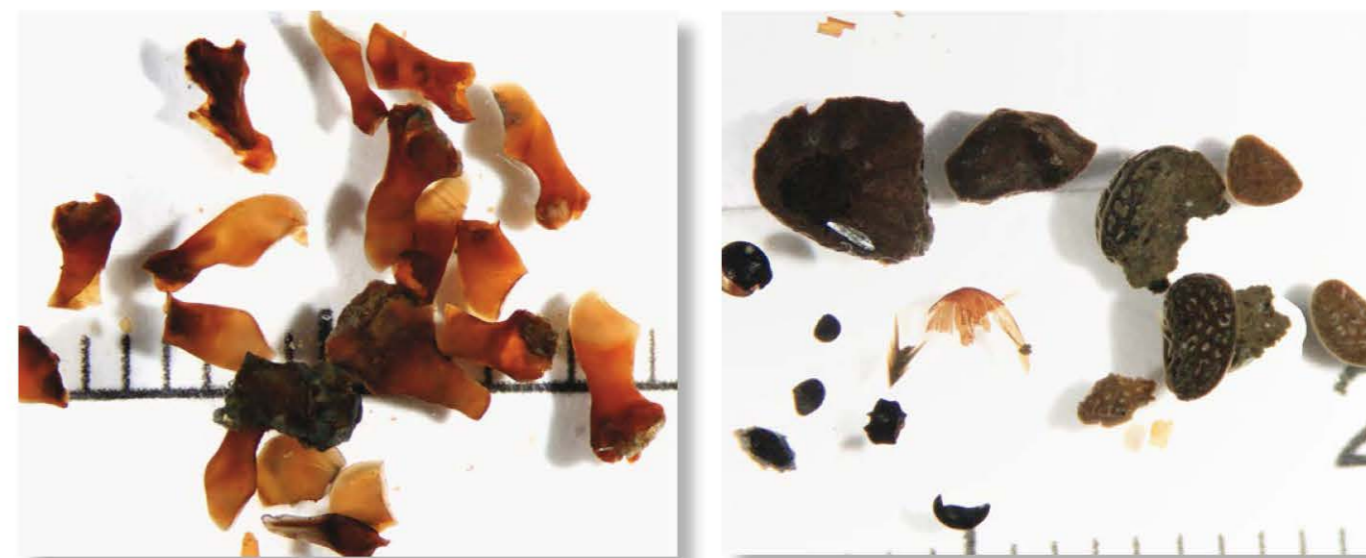
volka, čigar iztrebki so nekoliko širši, od 3 do 4 cm. Na prvi pogled bi iztrebek lahko bil tudi človeški, vendar smo po pregledu vsebine ugotovili, da gre za psa.

Koproilit smo nežno razdrli in mokro presejali skozi fino sito s premerom por 0,056 mm. Na situ se je ujelo 20 ml organskih ostankov – neprebavljenih ostankov hrane. Vsebinsko smo v celoti pregledali pod 50-kratno povečavo in iz nje izločili vse prepoznavne rastlinske in živalske dele.

Vsebina v pasjem koprolitu.

Ostanek, število	Vrsta ostanka
4 semena	robida (<i>Rubus fruticosus agg.</i>)
1 seme	lan (<i>Linum usitatissimum</i>)
3 semena	bela metlika (<i>Chenopodium album</i>)
1 seme	ogrščica (<i>Brassica rapa</i>)
1 seme	breza (<i>Betula sp.</i>)
1 fragment plodu in lista	vodni orešek (<i>Trapa natans</i>)
Mnogo	ploščate kosti ribjih glav
Več	goltne kosti in luske krapovcev
3 fragmenti	plavutne kosti
1 fragment	ribje vretence
1 fragment	Epihiale

Izločene najdbe (organski ostanki) iz koproilita: ploščate kosti in luske rib.

Ugotovili smo, da je pes jedel raznovrstno, rastlinsko in živalsko hrano, slednja z ostanki rib prevladuje. Ker prevladujejo kosti ribjih glav, zobje in luske (izjema je le fragment vretenca), lahko celo ugotovimo, da je njegov obrok vseboval le glave rib iz družine krapovcev (Cyprinidae), kamor poleg krapa spadajo npr. tudi klen, rdečeka in rdečeperka. Pes je torej dobil ostanki človekove prehrane, ribje glave. Nekaj semen/plodov (robida, lan, vodni orešek, idr.) pa je najverjetneje zaužil mimogrede, lahko tudi s pitjem vode iz jezera. Ker v koprolitu ni bilo ohranjenih dlak, lahko izključimo, da bi bil iztrebek lahko volčji.

Rastlinski ostanki nam poleg zaužite hrane dajejo še eno informacijo, in sicer o letnem času iztrebljanja. Predvsem plodovi breze so zreli in razširjajo svoja semena pozno poleti in jeseni, prav tako so takrat zreli in užitni plodovi robide, vodnega oreška in ostalih v tabeli navedenih rastlin. Sicer pa je tudi že znano, da so bile koliščarske naselbine poseljene permanentno, torej v vseh letnih časih, in da ni šlo zgolj začasne poletne »rezidence«.

Sam spekter rastlinskih vrst, ki smo ga odkrili v iztrebku, potrjuje tudi okoljske razmere v okolici naselbine. Gre za naravno rastoče vodne in obvodne rastline (vodni orešek) ter plevelne (bela metlika, ogrščica), kulturne (lan) in nabirane (robida, vodni orešek) rastline, ki so povezane z delovanjem človeka.

Tudi ribe iz družine krapovcev, ki velja za največjo skupino rib z več kot 3000 vrstami, so povsem običajne za jezerska okolja.

Pes velja za prvo udomačeno žival, saj najstarejši ostanki te vrste datirajo že v konec obdobja ledenih dob (pred pribl. 15.000 leti). Najstarejši pasji ostanki s Slovenskega so nekaj tisočletij mlajši in spadajo v srednjo kameno dobo. Med živalskimi najdbami s prazgodovinskih kolišč Ljubljanskega barja je pes praviloma vedno prisoten, čeprav zgolj z majhnim številom najdb. Gre praktično brez izjeme za ostanki majhnih do srednje velikih živali s plečno višino med 30 in 40 cm. Velikostno izstopajoči primerki, ki bi pričali o poskusu načrtne vzreje »pajem« s posebej zaželenimi lastnostmi (npr. pes čuvaj, lovski pes ipd.), doslej iz tega obdobja pri nas še niso znani. Skrb koliščarjev z Ljubljanskega barja za svoje pse je bila torej v primerjavi s skrbjo za gospodarsko bistveno pomembnejše govedo in drobnico veliko skromnejša. Slej ko prej je bila omejena na bolj ali manj stalno oskrbo s hrano, pri čemer je človek psu domnevno prepuščal predvsem zase nezanimive organske odpadke. Skoraj izključna prisotnost ostankov ribjih glav v tukaj predstavljenem pasjem koprolitu s Črnelnika takšno razlago v celoti podkrepljuje, saj je kulinarično zanimivejše dele istih rib človek namenil lastni prehrani.

Glavni zaključek te raziskave je tudi ponovna ugotovitev, kako bogate in izpojedne so najdbe, ohranjene v mokrotnih barjanskih tleh, in kako velik raziskovalni potencial ima lahko prav vsaka izmed njih, med njimi ok. 6000 let star arheološki iztrebek ali koproilit. ■

Izločene najdbe (organski ostanki) iz koproilita: zobje rib iz družine krapovcev.

Rastlinski ostanki. Foto: Dragutin Valoh.